

מכתלי בית ההוראה

אקטואליה
בהלכה

פניני הלכה למעשה, בענייני דיומא ושאלות המתחדשות

מרבני בית המדרש להוראה ודיינות "באר ישראל"

בראשות מורינו הגאון רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט"א

מכתלי בית ההוראה

תשובה ממורינו הרב שליט"א

תפילת הדרך וברכת הגומל בשיט ובטרקטורונים

גם יעקב אבינו ביציאתו לדרך התפלל על הצלחת דרכו, שנאמר (בראשית כח) ו'יודר יעקב נדר לאמור אם יהיה אלקים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך'. ומצינו בבני ישראל שהתפללו על דרכם במדבר (במדבר לה ו) 'ויהי בנסוע הארון ויאמר משה, קומה ה' ויפצו אויביך וינסו משנאיך מפניך'. ובדעת זקנים (שם) כתבו 'זו היא תפלת הדרך שלהם'.

עד פרסה

הגמרא שואלת מתי אומרים לתפילה זו, ומבארת שהזמן הוא משעה שמהלך בדרך ועד פרסה. ולגרסת רי"ף (כ) ועוד ראשונים 'משעה שיאחז בדרך ועד פרסה'. רש"י פירש שאחר שכבר הלך פרסה שוב אינו מתפלל בתפילת הדרך, ובשם הלכות גדולות ביאר, שהברכה נתקנה על דרך שהיא לפחות מרחק פרסה מהעיר, ולא על פחות מכך. והנה טעמו של רש"י שהתפילה היא 'נטילת רשות', עולה שפיר עם זה שצריכים לומר תפילת הדרך דווקא בראשית היציאה מן העיר קודם הכניסה לסכנה, וטעמו של ההלכות גדולות מצד שקרוב לעיר אין סכנה ולא תיקנו תפילת הדרך.

בראשונים הביאו לשני הפירושים. ופסק מהר"ם מרוטנבורג (תשובות פסקים וכתבים, ח"א עמ' קנח, באורחות חיים ברכות סימן סב, כל בו סימן פז ד"ה הנכנס לדרך) גם שאין לברך על דרך הפחותה מפרסה, וגם שלא לברך בחתימת ברכה אחרי שכבר הרחיק פרסה מן העיר, אלא רק בלי ברכה. הרי שהביא לשני הפירושים והחמיר את שניהם.

רבינו יונה (רי"ף שם כ:), כתב שיש מקשים על ביאור ההלכות גדולות ממה שנאמר בירושלמי (ברכות פרק ד הלכה ד) שכל הדרכים בחזקת סכנה, ומדוע אין מתפללים גם על דרך קצרה מפרסה, וכתב רבינו יונה שדווקא קרוב לעיר עד פרסה הוא מקום שימור, אבל בין הכפרים אינו מקום שימור, ולכן אפילו יצא אך מעט מן הכפר צריך להתפלל ברכת הדרך. עוד הביא רבינו יונה למה שפירש רש"י שאם כבר הלך יותר מפרסה מהדרך שוב אינו מברך, וכתב שאין זה עיקר, אלא שלכתחילה יש לברך בתוך הפרסה הראשונה, אבל אם שכח ולא בירך עדיין יברך עד שיגיע קרוב לעיר.

ברא"ש (שם פרק ט"ז ס"ק יח) פסק כבעל הלכות גדולות שכוונת הגמרא שרק על דרך יתירה משיעור פרסה מברך, שפחות משעור פרסה אינו סכנה ולכאורה

המשך בעמ' ג'

באחד מימי בין הזמנים יצאנו לשיט משפחתי על סירה רחבה וגדולה. נאמר לנו שהסירה ימשך כחצי שעה, אולם לאחר שהיינו בלב ים, התברר שעשו לנו מסיבת הפתעה והחלו לערוך שולחן במרכז הסיפון, כעת נודע שזמן ההפלגה הכולל יהיה כשעה וחצי, רצינו לשאול האם בשל כך שההפלגה התארכה היה עלינו לברך את 'תפילת הדרך'?

תשובת מורינו הרב שליט"א:

בשאלת אמירת תפילת הדרך בהפלגה בלב ים יש לברר האם גם כזה שהוא מקום סכנה השיעור המחייב בתפילת הדרך הוא של 72 דקות לאחר שהתחיל בדרך, או שמא יש לברך מיד עם הכניסה ללב ים בשעה שהוא נכנס למקום סכנה? כמו כן יש לדון על הצד שהשיעור הוא כמו בהליכה, אם נשאר פחות מ-72 דקות עד לסוף הנסיעה שוב אין מברכים, או מאחר שזמן ההפלגה הכולל הוא בשיעור שתקנו עליו תפילת הדרך, צריך לברך.

תפילת הדרך במסלול מעגלי של טרקטורונים (או במתקן אקסטרים)

ונביא כאן שאלה נוספת שנשאלנו בימי בין הזמנים בעניין תפילת הדרך בנוסעי מסלול מעגלי של טרקטורונים שאורך כשעה וחצי, האם עליהם לומר תפילת הדרך: כי הנה מצד אחד יש לומר לכאורה שלא חילקו בין סוגי הדרכים שמחוץ לעיר, ובפרט שיש סכנת דרכים בטרקטורונים ובכל שנה שומעים לא עלינו על תקלות - למרות שבדרך כלל אם מקפידים על הכללים לא קורה כלום, עדיין לכאורה צריך לברך ככל דרך. אולם מצד שני, צריך ליתן גבול בדבר - מה מוגדר 'דרך', הרי לא תיקנו תפילת הדרך לכל אטרקציה מסוכנת שהיא (כמו קפיצת הרים המכונה בנג'י וכיוצא בה). האם מסלול שאינו דרך ממקום למקום אלא סובב סביב נקודה אחת, יוצא ממנה וחוזר אליה, נחשב דרך רק בגלל שהוא על שביל ולא מחובר למוט וכיוצא בזה?

תפילת הדרך

מקור החיוב לומר תפילת הדרך הוא בגמרא בברכות (כט:), שם מסופר שאליו הנביא לימד את רב יהודה אחיו של רב סלא חסידא, ד'כשאתה יוצא לדרך, המלך בקונך וצא'. ופירש רש"י (שם) דהיינו ליטול רשות מה' על היציאה, הגמרא שואלת כיצד נמלכים בבורא עולם קודם היציאה לדרך, ומבאר רבי יעקב בשם רב חסדא, שהיינו לומר את תפילת הדרך.

הלכה למעשה

תשובות ממורינו הרב שליט"א

אופן הניקוד באמירת משיב הרוח

ומוריד הגשם

בתפילת גשם יש סידורים שהנוסח בהם

הוא מוריד הגשם - בקמץ, לכאורה לפי כללי הדקדוק שבסיום עניין אומרים עם קמץ [כמ"ש הר"ן נדרים לו: - באתנחתא וסוף פסוק], אכן כך צריך

לומר, ואם כן גם בתפילה בכל ימות החורף ראוי לומר כן - משיב הרוח מוריד הגשם עם קמץ, וכמו שאומרים מוריד הטל בקיץ,

המשך בעמ' ב'

לומר מוריד הגשם בקמץ אלא בסגול מתיר הוא לו להתפלל לפני התיבה. וכן בספר אילנא דחיי (אור הנר עמ' רטו) כתב להזהיר לומר בסגול. וכתב בספר או נדברו (סי' מה) שבכל מקום יש לנהוג בזה כפי מנהגו, ואין לומר על הנהגים כאחד המנהגים שטועים הם. 3 כן הדבר גם ע"פ הסוד כמו שכתב הבן איש חי בספרו רב פעלים (ח"ב חא"ח סימן כה) בעניין ברכת בורא פרי הגפן, שלפי סודם של דברים כיון שהוא בחינת חסד צריך תמיד לנקוד בסגול, וכן גשם שהוא גם בחינת חסד צריך תמיד לנקוד בסגול. וכ"כ המנחת אלעזר ממונקאטש בספרו דברי תורה (מהדורה רביעית סי'

ואם אינו יכול לומר מוריד הגשם בלא שאר הברכה מוכח שהוא המשך הברכה ולכן יאמר הגשם בסגול שהוא המשך וחזקו למכלכל חיים בחסד. וכתב (ח"א סי' פא) שבתפילת גשם לכו"ע אומר הגשם בקמץ שהוא סיום הענין, ואח"כ מוסיפים לברכה ולא לקללה וכו'. ובקונטרס ברכת החיים - מכלכל חיים בחסד, האריך לבאר שגם הנוסח בתפילת גשם הוא הגשם בסגול. ובספר דרכי הישר והטוב (עמ' כח) הובא שנשאל בעל הא"ף פרי תבואה' על ידי שליח ציבור שהיה בשנת אבולות אם יוכל לגשת לפני התיבה לתפילת גשם בשמיני עצרת, והשיב לו שאם מקבל על עצמו שלא

יהיה לברכה על ידי מכלכל חיים בחסד, כ"כ בשו"ת שמן רוקח (מהדור בשם החיד"א) ובמנהגי החת"ס (פ"א אות ט), ליקוטי מהרי"ח (דיני תפלת י"ח דף עז), וסידור בעל התניא ובסידור יעב"ץ. ובשו"ת תשובות ונהגות (ח"ב סי' נח) הביא בשם הנצי"ב שהמחלוקת אם לומר הגשם בקמץ או בסגול, תלויה במחלוקת הפוסקים במי ששכח לומר מוריד הגשם ונזכר לאחר שסיים ברכת מחיה המתים קודם שהתחיל ברכת אתה קדוש, אם יכול לומר מוריד הגשם בלא חתימה או שחוזר לראש התפילה, (ראה משיב סי' קיד ס"ק לב וביה"ל ד"ה בלא חתימה), שאם יכול לאומרו בלא חתימה, מוכח שהוא ענין בפני עצמו ולכן אומר הגשם בקמץ,

1 לפי שהוא אתנחתא וסוף הענין שקאי על מחיה מתים אתה רב להושיע שתחית המתים תהיה על ידי ירידת הגשמים וכדכתיב "יהיה הגשם" (וזכיר יד טו) וכדברי רש"י (בהעלותך יא ח) על הפסוק לשד השמן, וכן נקט בשו"ת אגרות משה (א"ח ח"ד סי' מ אות טו), ובשו"ת אפרקסתא דעניא (ח"ב סי' יח) כתב שהגידו לו שמרן האמרי אמת' היה אומר בקמץ. 2 לפי שיש להסמיכו ולחברו למכלכל חיים בחסד, שהוא ממנין השבחים משיב הרוח ומוריד הגשם מכלכל חיים בחסד מחיה מתים וכו', ועוד משום שירידת הגשמים אינו תמיד לברכה, לכן אנו רוצים לבקש שמוריד הגשם

מוריד הטל עם קמץ. וכ"ה בסידורי הרש"ש.

הפסק בין נטילת ידיים לסעודה

מדי שבת כאשר הנני נוטל ידיים לסעודה, אני צריך להמתין לבני המשפחה על ברכת המוציא, ורציתי לברר האם הדבר נחשב הפסק, וכן מה שיעור הזמן שמותר לשהות מהזמן שנטלתי ידיים עד לברכת המוציא?

ת. נחלקו הפוסקים אם אסור להפסיק בשחייה בין נטילת ידיים לברכת המוציא, ולכתחילה אין להפסיק בשיעור של הליכת כ"ב אמה (רמ"א סי' קסו ס"א⁵). אמנם להמתין בשבת על המשפחה בהרבה מקומות זה יותר משיעור כ"ב אמה, אך נראה שזה נחשב צורך הסעודה ואינו כשהייה בעלמא. ואפשר גם לסמוך על הט"ז (שם סק"ו) שכתב לחלק שבשבת אין לחוש להפסק משום שהשולחן ערוך לפניו. ויש עצה שלא לנגב הידיים לגמרי אלא להמשיך לנגב עד קרוב לזמן הברכה של המוציא⁶.

תמונה במתנה ותלייתה על הקיר בשבת

חברים שהתארחו אצלנו לסעודת יום השבת הביאו לנו במתנה תמונה נהדרת - מזכרת מטיול משותף שלנו בקיץ האחרון. הבן שלהם לומד בישיבה והוא אמר להם להקנות לנו את התמונה מערב שבת וכך הם עשו. רצינו לשאול האם זו באמת חובה, והאם מותר לנו להוריד תמונה אחרת מהקיר

(ט) שהמדקדים אומרים הגשם במקץ תחת הג' ואצלו נהוג לומר מאבותינו הקדושים ז"ל הגשם בסגול תחת הג', ושמעתי מצדיקים ז"ל שהקפידו ושפכו חמתם על האומרים במקץ, וביאר כי הוא בא לחבר את מוריד הגשם למכלכל חיים בחסד, ולכן אין בו אתנחתא, וכן שער הקבלה גשם הוא בחינת חסד ולפיכך הוא מנוקד בסגול.

4 פירוש עמק ברכה' שבסידור צלותא דאברהם, על פי דברי האבודרהם שהרמז באמירת מוריד הטל הוא על חייו המתיים בטל, וכדברי המדרש שהובא באוצר המדרשים (עמ' 584) כשנעקד יצחק על גבי המזבח ונעשה דשן והיה אפרו מושלך על הר המוריה מיד הביא עליו הקדוש ברוך הוא טל והחיה אותו מיד. פשוט מלאכי השרת ואמרו בא"י מחיה המתים, ולפי טעם זה הזכרת טל מרמז לתחיית המתים הניקוד מוריד הטל בקמץ ובאתנחתא בתבנית אלו, דקאי אדלעיל "מחיה מתים אתה" וכו', ע"י טל של תחיה.

5 הגמרא בברכות (נב). מביאה את דברי רבי חייא בר אשי בשם רב 'תקף לנטילת ידיים ברכה', וביאר רש"י שהכונה שכל עוד לא נטל ידיו למים אחרונים, עדיין יכול לאכול על סמך ברכת המוציא שבפתחת הסעודה, ואינו צריך ברכה ראשונה נוספת. וכן פסק הרמב"ם (הלכות ברכות פ"ד הלכה כ). וכתב הטור (א"ח סי' קס) בשם רבנו יואל שאין לחשוש להפסק בין נטילת ידיים למים ראשונים לבין ברכת המוציא, שכיוון שהשולחן לפניו ודעתו לאכול, אין זה היסח הדעת. ואולם בירושלמי (ברכות פ"א הלכה א) כתוב שהתוקף לנטילת ידיים ברכה, אין השטן מקטרג באותה סעודה, וכתב הסו"ט (שם) שעפ"י הירושלמי נהג אביו הרא"ש גם במים ראשונים שלא להפסיק ולא לדבר בין הנטילת לברכה. אף ה"ח כתב שלדעת רבנו יואל לא נפסקה הלכה כסוגיה זו. ובשולחן ערוך (א"ח סי' קסו סעיף א) הביא את שתי הדעות וכתב 'וטוב להזהיר בזה'. נראה מדבריו שמכאן הדין מותר להפסיק, אך טוב להזהיר. וכתב הרמ"א (ע"פ תוספות טו"ט לט. ד"ה כל) שאם שהה כדי הילוך עשרים ושתיים אמה מקרי הפסק. [זהו בערך 12 שניות. חישוב של הילוך כ"ב

ולהחליף את התמונות בשבת כדי לכבד את החברים.

ת. אכן יש להקנות את התמונה מערב שבת, משום שאסור לתת מתנה בשבת (אלא אם היא לצורך השבת כמו בקבוק יין ואוכל. תמונה אינה נחשבת לצורך שבת⁷). ולעניין הורדת תמונה מהקיר או תלייתה, הפוסקים נוקטים שאין איסור סתירה ובנין בהסרת ותליית תמונות שאינן מחוברות לקיר⁸, לכן, אם כפי שנראה מהשאלה מדובר בתמונות רגילות שנתלות על מסמר שכבר קבוע בקירות הבית, אין בדבר איסור. אך אם התמונה שרוצים להסיר מן הקיר היא תמונה יקרה שמקפידים עליה שלא יסירו ויטלטלו אותה, הרי היא 'מוקצה מחמת חסרון כיס' ואסור להורידה כעת⁹.

קנה 'חתן בראשית' והתברר שהס"ת היה פסול

ראובן ליב זיהה הזדמנות, אחרי שעליית 'חתן תורה' נמכרה בהון רב שלא יכל להרשות לעצמו, המכירה הפומבית של עליית 'חתן בראשית' דשדשה בתחומים שהוא מכיר, והוא זרק הצעה והעלה את המחיר. "פעם שלישית, זכה לו" אמר הגבאי וראובן ליב היה לחתן בראשית נרגש. הוא עלה לתורה ואף התחיל להתכונן לקידוש-א-רבה שאותו יערוך כמקובל בשבת קודש פרשת בראשית הבאה עלינו לטובה. והנה, ביום חמישי, הוציאו את ספר התורה לקריאת פרשת בראשית ונמצאה טעות הפוסלת את ספר התורה

הם עשויים לתלות ולהסירם או שתלאן רפוי שנוח להסיר וממילא דרכן להסיר. ולדבריו אין לתלות תמונה על הקיר אם היא עשויה להיות שם בקביעות. אמנם יתכן לחלק שדוקא בסדנים שעשויים לפיות את הקיר הרי הם בטלים לקיר ותוספת על הבנין, אבל תליית תמונה שאינה מיועדת לפיות א"י כתוספת על הבנין שאינה בטלה לקיר.

9 גם בתמונה שאין מקפידים עליה, הביא באורחות שבת (פרק י"ט סעיף ק), מה שנחלקו הפוסקים האם אדם מסיח דעתו ממנה בתליית על הקיר והרי היא מוקצה או שנידונית כלכלי שמלאכתו להיתר. והמקיש לו על מי לסמוך.

10 בגיליון מכתלי בית ההוראה (גיליון ע) הרחבנו בנידון טעות שנמצאה בספר התורה, שאם כבר קרא יצאו ידי חובה וסמכו על שיטת הרמב"ם (ש"ת הרמב"ם סי' צ, ובפאר הדור סי' ט) שאפשר לתחילה לקרוא בספר פסול, ואף אם עדיין לא שילם, אינו יכול לטעון קים לי כפוסקים שכן צריך לקרות מתחילה, כיון שהוא נגד פסק הש"ע (והרמ"א) "וא"ח סימן קמג ס"ד, יו"ד סימן רעט ס"ב, לכן נראה שחייב לשלם. שר"ח הביא בספר חשוך חמד (שבת דף לב) בשם הגר"ח קנייבסקי, שמכיון שהציבור יצא ידי חובה בקריאה זו, וגם הוא יצא ידי חובה משלם, והוסיף, שהתשלום הוא גם בשביל הכבוד, ועבור הברכות שמבצעים את החתן תורה ב"רשות" כפי הנדפס במחזורים, ודברים אלו באו לקונה וקיבלם. והגר"ח זילברשטיין הוסיף עוד, שמדברי המשנ"ב (סימן תרטס קס"א): שכתב: "ונתנו למכור פרשה זו משעת בראשית וקונים בדמים מרובים", ומשמע שעצם המכירה בדמים מרובים היא כבוד ושבח לתורה ויש בה קדוש שם שמים, כלומר המחיר שממלמים הוא לא רק עבור המצוה, אלא זה גופא כבוד לתורה בה שהציבור רואה שמשלמים עבור הסיום וההתחלה דמים מרובים. וראיה לכך שבשלמא חתן תורה הוא סיום מצוה והיא קריאה חשובה מזה, אבל חתן בראשית לא נחשב לקריאה חיובית שאותה יקראו בתחילת ספר בראשית, אלא כל הקריאה היא מנהג בעלמא ובכל זאת משלמים

באחת האותיות במעשה בראשית. סופר מומחה הזומן לתקן את הטעון תיקון, אבל ראובן ליב הרגיש 'מרומה', התברר שעלייתו לתורה נעשתה בספר פסול וברכתו לבטלה, על מה איפוא הוא נדרש לשלם את הסכום הנכבד שהתחייב. הגבאי לעומתו טוען, אנשים משלמים על 'עליית בראשית' סכום נכבד בעיקר בשל הכבוד שנעשה להם בשעת מעשה בבית הכנסת וה'מי שברך' המיוחד, כל אלו נערכו כרגיל ועל אף שהוא משתתף בצערו של החתן דנו, הוא אינו רואה סיבה מיוחדת לביטול ההתחייבות. החליטו השניים לגשת לרב בית הכנסת ולברר כיצד ינהגו.

ת. הקונה חייב לשלם את התחייבותו, שהרי גם אם מצאו טעות הפוסלת בס"ת וממשיכים לקרוא בספר תורה אחר, א"צ לקרוא מההתחלה ויצאו ידי חובה¹⁰.

מצא סכך ודפנות זרוקים במדרכה במוצאי החג, האם יכול להשתמש בהם בשנה הבאה?

אדם מצא דפנות וסכך זרוקים על המדרכה במוצאי סוכות, האם מותר לו לקחת אותם ולהשתמש בהם בשנה הבאה?

ת. מצד דיני ממונות מותר לו לקחת את הסכך, כי זה נחשב כמוטל ב'זוטו של ים', שהרי הוא אבוד ומופקר¹¹. ומצד כשרות הסכך, נראה שאין לחשוש שהוא מקבל טומאה, ראה הערה¹².

עבורה סך רב, ש"מ דעצם התשלום הרב הוא כבוד לתורה. אך יש להוסיף על דבריו, שנראה שאפילו בעלייה רגילה, כיון שנפסק להלכה שהציבור יצא ידי חובה בקריאה זו, אין העולה יכול לפטור עצמו מתשלום כלל בטענת קים לי.

11 על אף שלכאורה יתכן שהאדם שהשליך אותם עשה זאת שלא ברשות (כגון שכן שכנס על מי תשפס לו את המקום הקבוע, סוכה של דיר-עבר שהשכנים החליטו ששלוש שנים שלא לקח את הסוכה שלו מספיקות כדי לזרוק וכו'), מכל מקום נראה שמותר לקחת את הסכך, כיון שאין בו סימן והוא מוטל ברחובה של עיר על ידי האשפה והרי זה אבוד והפקר כ'זוטו של ים'.

12 לכאורה יש לדון על כשרותו שמא הוא מקבל טומאה, כפי שהיה מעשה באדם מתחזק שבנה סוכה שהגה והקירות היו עשויים כולם מפתות 'תקניות' שנמכרות בחנויות (ד"קטע עמ' מסגרת), ובדופן פסונה אל הנוף הוא שילב 'סכך' מחצלות, בתור דלת-דופן נגלת שאפשר לפתוח ולסגור. ממוצא הדברים, מתברר כי ישנה מציאות שאדם שאינו גודר עם הארץ כ"כ, שיש לו כמה מחצלות מיותרות, ישתמש בחלק מהן לשימוש כזה שהוא תשמיש אדם ויפסול אותן אך לא יקפיד לשמור אותן בנפרד אלא לסמן אותן. אם כן, קיים ספק, אך אולי מיעוט רחוק ואולי משתנה ותלוי במקום שבו מצאו את הדפנות והסכך, שמישהו עשה בהן שימוש שהופך אותן לדבר המקבל טומאה שאין מסככים בו, ואז יוכל האדם להשתמש בדפנות אך לא בסכך. אולם נראה לומר שלא לתשמיש למדור אבל לדופן אינו מקבל טומאה, ואף לדעת הראב"ה (סי' תרט) ביטול רבי' (סוכה ז') כשם שהדפנות לסכך לגבי פסול חמטה מרובה מצלתה, כך שוות הדפנות לסכך לכל דבר, ודבר המקבל טומאה פסול אף לדפנות, מ"מ עדיין מחצלות אלו לא יצאו מדי פשוט כלל ע"י שאינם מקבלים טומאה. וגם אין לחוש שייעדו לשכיבה, כי בנמצא הולכים אחר הרוב (ב"בכ), ורוב הסככים המצויים הם בכשרות ואינם מקבלים טומאה.

סק"ד) שמקובל לחשוב לפי המרחק של השטח ולא לפי זמן הנסיעה.

אמנם הגר"ע יוסף בספריו שו"ת יביע אומר (חלק א אורח חיים סימן יג) ובשו"ת יחיה דעת (חלק ב סימן כו) הרחיב להביא שבדבר זה נחלקו האחרונים, וכתב דכיון שספק ברכות להקל אין לברך רק מתי ששוה בדרך שבעים ושנים דקות, שזה שיעור הליכת פרסה להולך ברגליו, ואפילו נוסע במטוס לא יברך עד שנסיעה תהיה בשיעור זמן זה. וכן פסק בשו"ת אור לציון (חלק ב פרק ז אות כז), ונתנו טעם שתלוי בשיעור זמן, כי הסכנה אינה תלויה רק במקום, אלא גם במשך השהיה באותו מקום, ושכן מבואר באורחות חיים (חלק א שני ובחמישי אות כד) שהקשה מפני מה ההולך תחת קיר נטוי אינו מברך ברכת הגומל, ויישב: 'דבר שהוא קצר ואינו ארוך, קל לעבור מהרה ואינו נחשב לסכנה כמו עוברי דרכים שהדרך ארוך, וכמה מקרים באים על דרך ארוכה'.

בזמן הזה

בביאור ההלכה (סימן קי סעיף ד"ה ואין לאומרה) כתב שלכאורה אם לאורך כל דרך הנסיעה יש ערים בהפרש של פרסה זו מזו, הרי שכל הדרך קרובה לעיר ואינה בכלל מקום סכנה, אלא שאפשר שלא פטרו מתפילת הדרך רק אם כל דרך הנסיעה פרסה, שאז גם משך זמן הסכנה אינו גדול כל כך, אבל בנסיעה ארוכה שמשך זמן הסכנה גדול, חייב בתפילת הדרך הגם שהוא בתוך פרסה לערים שלאורך הדרך.

ואכן בשו"ת מנחת שלמה (תניינא סימן ס סק"ד) כתב שאין להתפלל ברכת הדרך בנסיעה שבין הערים שבגוש דן וירושלים, שהרי כל עוד לא יצא מהפרסה של העיר אחת כבר נכנס לפרסה של עיר אחרת, ולאורך כל הדרך אין שני פרסות בלא יישוב, שזה עולה לכשמונה קילומטר, וברוך ה' שארץ ישראל מיושבת, ונמצא שאין להתפלל בברכה. [אך כתב שיישובים עיריית אים נחשבים כיישוב לענין זה, שהרי אדרבה כלפיהם אנו מתפללים שיעזבונו מיד כל איוב ואורב].

עוד כתב במנחת שלמה (שם) לדון שתפילת הדרך נתקנה למי שיוצא ממקום יישוב בני אדם שהוא מקום משומר, למקום שאין בו יישוב בני אדם ואין בו שמירה, אבל בזמן הזה הכבישים מלאים מכוניות, וגם יש בהם נוכחות של נידות משטרה, ואי אפשר לומר שהכביש הבין עירוני אינו מקום בני אדם ושמירה, וזה שיש חשש לתאונות דרכים חמורות, הרי זה יש לחוש גם בכביש מהיר שבעיר, וכל התקנה הייתה על יציאה מחוץ למקום יישוב על כל מיני הסכנות הכלולות בזה, ולא על סכנה שאין לה שייכות למה שאין שם בני אדם. וכתב שאם כן נראה שטוב לומר תפילת הדרך בלי ברכה, אך סיים שחילוק זה הוא חידוש. בספר הליכות שלמה (תפילה עמ' רג) כתבו שהגרש"ז אויערבאך אכן לא היה אומר תפילת הדרך בנסיעה מירושלים לבני ברק, וכן הורה לשואלים. ובהערה (שם) הביאו מה שסיפר הגרש"ז שהרב שך העיד לפניו שהגר"ז לא היה אומר תפילת הדרך בנסיעה כזו, אלא היה כולל את תפילת הדרך בברכת שומע תפילה שבשמונה עשרה, וכתבו שאפשר שגם הגרש"ז היה כולל בתפילת שמונה עשרה. עוד הביאו בהערה מה שהוסיף הגרש"ז הטעם שאין להתפלל ברכת הדרך, 'בזמננו הכבישים רחבים ומתוקנים, וגם הנסיעה בהם אינה דבר היוצא מגדר הרגיל כלל, וכן נוסעים בהם דבר יום ביומו, וגם יש סברא

בעיר, וכתב שראה למי שמקפידים לומר דווקא מחוץ לעיר, אבל אין לזה שורש ועיקר מכל הפירושים. אבל במגן אברהם (סיק"ד) כתב שלא רק בתוך העיר לא יאמר תפילת הדרך, אלא גם בתוך עיבורה של העיר לא יאמר, ועיבורה של עיר היינו בתוך שבעים אמות וארבע טפחים הסמוכים לעיר שהם כמו העיר בעצמה.

וכתב מחצית השקל (שם), שלדעת המגן אברהם אם יש בית נוסף בתוך שבעים אמת הסמוכים לבית הראשון, אין לברך עד יצא גם שבעים אמה מהבית השני. באליה רבה (סיק"ד) הביא שכל גדולי האחרונים נחלקו במחלוקת ה"ט"ז והמג"א, וכתב שלענין דינא בדיעבד יצא. ושיעור שבעים אמה וארבעה טפחים, לרבי חיים נאה לערך 35 מטר, ולחזון איש לערך 41 מטר.

שיעור מרחק או שיעור זמן

כתב האליה רבה (סימן קי ס"ק טו) בשם הכל בו (סימן פז ד"ה הנכנס לכרך, וכ"כ באורחות חיים ברכות סימן סב) והאגודה (ברכות שם) שאין הבדל בין הולך בספינה ובין הולך ביבשה, וכתב במשנה ברורה (שם ס"ק ל) שאם כן גם ההולך במסילת הברזל יש לו לברך אפילו אם נוסע רק פרסה, ולכאורה כוונתו במה שכתב 'אפילו נוסע רק פרסה' שאפילו שבמסילת הברזל הנסיעה מהירה וזמן הנסיעה קצר, כיון שהרחיקו פרסה מן העיר חייבים בתפילת הדרך.

וכדברי הכל בו והאגודה כתבו הרמב"ם (ברכות סימן פו), מהר"ם מרוטנבורג (תשובות פסקים וכתבים, ח"א עמ' קנח), מרדכי (ברכות סימן צד), והאגור (סימן שיד), ומדברי כולם משמע להדיא ששיעור המרחק בים שווה ליבשה, הגם שהנסיעה בים נעשית בספינה שנעה במהירות רבה מהילוך בני אדם, ומוכח שהשיעור נמדד במרחק ולא בזמן.

והנה גם על גוף דבריהם יש לעיין, שזה מובן לטעם רש"י שתפילת הדרך משום נטילת רשות, ואפשר לומר ששיעור פרסה אינו תלוי כלל מצד שמשם הוא מקום סכנה, אלא הוא שיעור מרחק שיש בו 'יציאה' מן העיר, והרי ראוי ליטול קודם היציאה ממנו רשות, ולפי זה אין לחלק בין היבשה לים. אבל הראשונים כתבו שאין לחלק בין ים ליבשה לגבי שיטת ההלכות גדולות שטעם שיעור פרסה לפי שמשם והלאה הוא מקום סכנה, ולכאורה אם אמרו שיש שיעור פרסה ביבשה אינו מקום סכנה, הרי שם היה מתאים שיהיה שיעור מרחק אחר שממנו הוא מקום סכנה, ומנין למדו הראשונים שגם בים השיעור הוא של מרחק פרסה. ושוא סברו דלא פלוג רבנן בתקנתם, ובכל אופן שיעור המרחק הוא של פרסה.

אמנם בשו"ת זכרון יהודה (גרניואלד, א"ח סימן מב) נסתפק במי שנוסע במסילת רכבת האם חייב בנסיעה לפי שיעור זמן של הליכת פרסה או לפי שיעור מרחק של פרסה, והביא כמין ראיה לומר שתלוי בשיעור זמן הליכה של פרסה. אמנם בשבט הלוי (חלק י סימן כא אות ב) תמה על דבריו, כי בנושא זה פשוט דלא מחשבינן לפי הזמן רק קרבת העיר פרסה כפשוטה, דהלא בזמן הזה שהולכים גם עם אווירונים דאפשר ללכת למדינת הים רחוק תוך שעה וקצת יותר, וכי זה סבה לפטור מתפילת הדרך, הלא פשוט כי על ידי אורך המקום עד שמגיע למטרה נתארך גם זמן הסכנה וצריך תפלה. וראיתי שבעל זכרון יהודה הרגיש בהבדל זה אבל מדחה לה בלי טעם מתקבל על הלב, ועל כן פשוט דגם תוך זמן הלך פרסה והולך באוטו או אירון וכיוצא בזה שצריך לברך כהלכה. וכן פסק בשו"ת מנחת שלמה (תניינא סימן ס

משמע כוונתו שאינו מברך. אבל בטור ובשולחן ערוך (סימן קי סעיף ז) פסקו שהיוצא לדרך של פחות מפרסה יברך רק שלא יתחום בברוך. וכתב הבית יוסף (שם) שהיה משמע לטור שנידון הגמרא הוא לגבי הסיום בברכה, אבל עצם התפילה יתפלל בכל אופן.

[בבית יוסף כתב לחזק דבריו שנידון הגמרא רק לגבי חתימה בברכה, ממה שפסק הכל בו בשם מהר"ם (שם) שעד פרסה יברך בחתימה, עבר פרסה בלא חתימת ברכה, אלא שדבריו צריכים ביאור משלושה פנים. א. שהרי מהר"ם הביא את שני הפירושים וחשש לשניהם, ולכן כתב שאין לברך על דרך הפחותה מפרסה, ויש לברך בתוך פרסה, וסביר לומר שלכן פסק שאם יצא משיעור פרסה יברך לחוש להלכות גדולות, ובלי ברכה לחוש לשיטת רש"י. ב. שהרי אדרבה כתב לברך רק בדרך שיש בה פרסה, ולא כתב שבתוך שיעור פרסה יברך גם כן בלי חתימה וכפסק הטור. ומזה ניכר שהחמיר דווקא בדעת רש"י, ולא שיש לפרש את כל נידון הגמרא דווקא לגבי תפילה בחתימת ברכה, שאם כן היה לו להחמיר גם לדעת ההלכות גדולות. ג. ואפילו אם נבקש ליישב את הבית יוסף שיש ללמוד ממה שכתב הכל בו בדעת רש"י שנידון הגמרא הוא דווקא לגבי חתימה בברכה, גם לדעת ההלכות גדולות והרא"ש לדעת הטור, הרי יש לחלק, כי מה שאין לדעת רש"י תפילת הדרך לאחר מרחק פרסה מהעיר, כי התפילה לא נתקנה רק כדי להינצל מכל פגע, ויסוד התקנה הוא כנסילת רשות מבואר יתברך, והרי כבר יצא מן העיר בלי ליטול רשות, אמנם דבר ברור שעדיין יש לו להתפלל כדי להינצל מכל פגע, לכן כתבו הראשונים שיתפלל לכל הפחות בלי חתימת ברכה, אבל לדעת ההלכות גדולות והרא"ש בתוך פרסה לעיר אינו מקום סכנה, ומדוע שיתפלל].

שיעור 'פרסה' הוא ארבעה מיל, שעולה לפי שיעור רבי חיים נאה לערך 3.800 מטר ולפי שיעור החזון איש לערך 4.600 מטר.

במקום סכנה

באליה רבה (שם ס"ק טו) הביא למה שכתב רבינו יונה (רי"ף שם כ:) דבין הכפרים שכל הדרכים בחזקת סכנה מברך אפילו בפחות מפרסה, וכתב שמדיוק דבריו רבינו יונה עולה שבכל אופן שיש סכנה אז גם בפחות מפרסה יברך תפילת הדרך. וכתב באליה רבה שהאבודרהם יישב את הירושלמי של כל הדרכים בחזקת סכנה, שהיינו בדרך שהיא יותר מפרסה, והובאו דבריו בבית יוסף (סימן ריט) לגבי ברכת הגומל, ואפילו הכי פסק בשו"ע שם (סעיף ז) 'ואם הוא מקום מוחזק בסכנה ביותר, אפילו בפחות מפרסה'. וכתב האליה רבה שנראה שדקדק השו"ע לכתוב 'מוחזק בסכנה ביותר' שגם למי שלא פירש בירושלמי כרבינו יונה שכל יציאה לבין הכפרים חייב בברכה, באופן של 'מקום המוחזק בסכנה ביותר' בוודאי חייב בתפילת הדרך אפילו בתוך שיעור פרסה. וכן פסק המשנה ברורה (סימן קי ס"ק ל).

ממתי מברך

הרמ"א (שם) פסק שעכ"פ לכתחילה יש לברך בתוך שיעור פרסה הקרובה לעיר, ונראה שחשש לשיטת רש"י והסוברים שאין מברכים אחר שכבר יצא שיעור פרסה מן העיר, או לשיטת רבינו יונה שלכתחילה יש לברך בתוך שיעור פרסה.

גרסת הגמרא שלפנינו (ברכות ל:) אימת מצלי, אמר רבי יעקב אמר רב חסדא משעה שמהלך בדרך. ולפי זה ברור שזמן התפילה הוא אחרי היציאה, אמנם גרסת הרי"ף (כ:) ועוד ראשונים היא 'משעה שיאחז בדרך'. וכתב בט"ז (סימן קיט ס"ק ז) שיכול לברך גם בתוך העיר, דמה שנאמר שמברך משיאחז בדרך, היינו שכבר גמר בדעתו לצאת לדרך, אבל יכול לברך אותה אפילו הוא

לומר דבמקום שלאורך כל הדבר מצויים כלי רכב כולו כשיירא אחת, ונמצא שעדיין לא יצאו לגמרי מן העיר.

גם באור לציון (חלק ב פרק ז אות כז) כתב שרק כאשר המרחק שבין רכב לרכב גדול עד שאין רכב זה רואה רכב אחר, כגון בכבישים שתנועת המכוניות בהם דלה, או הנוסע בשעות המאוחרות בלילה, חייב בתפילת הדרך.

בשו"ת שבט הלוי (חלק י סימן כא אות א) הביא לטענה שאין לברך תפילת הדרך בברכה עם הזכרת ה' היות שבהרבה דרכים ישנם ישובים סמוך לדרכים בתוך פרסה לדרך. וכתב על כך שלבבו לא כן ידמה, שיש לחלק שביציאה מן העיר מה שקובע הוא שיעור פרסה, אבל כל שהוא כבר בדרך זה שיש בצד הדרך ישובים והוא עובר וחולף על פניהם, לא נחשב שהוא במקום יישוב, רק באמצע הדרך, וגם שהרי הסכנה ששייכת בזמן הזה של תאונות דרכים הרי תלויים באורך הדרך, ואין תועלת בקרבה לעיר. וכתב שאמנם בביאור ההלכה (שם) נסתפק בזה והניח בצ"ע, אך סתימת הפוסקים כמפורש שחייבים בתפילת הדרך. ובשם החזון איש (חוט שני ריבית עמ' קמז, ארחות רבינו מהדורה חדשה חלק א עמוד קט) מצאנו לאידך גיסא, דכיון שתאונות דרכים מצויות כיום, גם בתוך פרסה רשאי לברך, וכמו שפסק באליה רבה שבמקום סכנה מברכים גם בתוך פרסה, אמנם בתוך העיר הגם שיש תאונות והסכנה מצויה אין לברך בחתימה, כי חז"ל לא תיקנו ברכה רק ליוצא לדרך ולא בתוך העיר. וכן היא דעת הקהילות יעקב (ארחות רבינו שם).

נמצא ששורש הנידון בין דעת החזון איש והגרש"ז אויערבאך, האם תפילת הדרך נתקנה עבור סכנה שמצויה גם בעיר, ואינה תלויה דוקא ביציאה אל מחוץ לעיר ומקום מושב בני אדם. ובין הביאור הלכה והשבת הלוי האם שיעור פרסה קרוב לעיר אינו מקום סכנה, או שיש בו סכנה מסוימת, ולכן אם הולך משך זמן מרובה סמוך לערים מתחלפות חייב בברכת הדרך.

הגר"ש אלישיב (שיעורי הגר"ש ברכות ל) נשאל האם מברכים בנסיעה מבני ברק לירושלים, והשיב שהוא נוהג לברך, ושאלו ממנו והרי בביאור ההלכה נסתפק שמא אין לברך כל שיש עיר באמצע הדרך, והשיב שניתן במקום ספק להיסמך על דעת הפני יהושע (ברכות ל) שמותר להתפלל תפילה זו גם כשאין חיוב, ולא נאמר בזה דין ברכה לבטלה. אמנם לעיל הובא הכרעת הגר"ע יוסף שסבר לדין ספק ברכות להקל גם בברכה זו.

חישוב פרסה בדרך סיבוב

יש לעיין באופן שהדרך היא מפותלת ואין מרחק אווירי של פרסה, האם נחשב שיצא פרסה מן העיר להתחייב בתפילת הדרך, הגר"ש אלישיב (שיעורי הגר"ש ברכות ל) כתב כדבר פשוט שהדבר נמדד במרחק של הדרך ולא במרחק האווירי, ונראה הטעם שמרחק הדרך הוא שקובע כמה מרוחקים מיישוב ושמירת בני אדם. וכבר כתב כן באשל אברהם (סימן קי סעיף ז).

אך כל זה כאשר הדרך מהעיר עצמה מחייבת סיבובים, שאז המרחק של פרסה שהוא מקום סכנה נמדד כמובן לפי הדרך ולא לפי מרחק אווירי, אבל אדם שעושה סיבובים סמוך לעיר גם אם יעשה סיבובים רבים שאם היה מתקדם היה מתרחק למעלה מפרסה, מאחר והוא סמוך לעיר אין זה מקום סכנה.

וגם למה שכתבו חכמי ספרד ששיעור פרסה נמדד לפי זמן ההליכה, היינו שאין די במה שהוא

רחוק פרסה מהעיר שהוא מקום סכנה, וצריכים גם שיהיה במקום הסכנה שיעור זמן של הליכת פרסה, אבל כאשר עושה דרך סיבובית בתוך פרסה מהעיר אין זה מקום סכנה.

זכר בתוך שיעור פרסה הסמוך לעיר שנסע אליה

כתבו הטור והשו"ע (סימן קי סעיף ז) שאם כבר הגיע פרסה לתוך תחום עיר היעד שוב לא יאמר תפילת הדרך, שהרי כבר נכנס למקום שמירה של העיר, וכל שכן שאם יצא מהעיר לטיול כדי לחזור אליה עצמה, ושכח לומר ברכת הדרך, וכעת כבר חזר קרוב פרסה לעיר שאינו מברך תפילת הדרך. אמנם בתפארת שמואל (ברכות פרק ד סימן יח ס"ק כ) נחלק על הטור, והובאו דבריו במגן גיבורים (שם ס"ק טו) שכתב כי בדיעבד יש לסמוך על התפארת שמואל לברך גם בתוך שיעור פרסה הסמוך אל העיר, אבל במשנה ברורה (שם ס"ק לג) סתם כהכרעת הטור והשו"ע שאין לברך כלל.

טעם הטור והשו"ע הוא מצד שבתוך שיעור פרסה לעיר הוא מקום שימור, ושוב אין מקום לתפילה על הדרך, וזה נכון ביחס לשיעור מרחק פרסה מן העיר, אבל שיעור שבעים ושתיים דקות של זמן הילוך פרסה, אינו משום שכל משך זמן זה אין סכנה, שבוודאי יש סכנה ממרחק פרסה מן העיר, אלא שיש הלכה נוספת שרק כאשר הסכנה מתמשכת ראוי להתחייב עליה ברכת הדרך, לכן הגם שכעת כבר לא נשארו שבעים ושתיים דקות עד לסיום הדרך, מאחר שהוא עדין רחוק פרסה מן העיר והוא מקום סכנה נראה שיש לברך.

'המלך בקונן וצא'

לשון הגמרא שאליהו הנביא הזהיר שקודם ליציאה לדרך 'המלך בקונן וצא', והקשה השל"ה הק' (חולין סוף פרק נר מצוה ס"ק ע) 'וכי יעננו קודשא בריך הוא ויתן לו עצה'. וכתב ששמע לפרש על פי מה שאמר רב חנינא בן דוסא (ברכות לד:) שאם תפילתו שגורה בפיו ידע שנענה בתפילתו, 'וזה ההמלכה שיתפלל תפלת הדרך, ואם תהיה שגורה בפיו אז ילך לבטח דרכו, שאז יודע שהקדוש ברוך הוא עונה לו מה שקורא, ואם לאו אז ישמור את עצמו מפני הסכנה חס ושלום. וסיים (שם) ש'על זה ישיב לב כל בר דעת'. והובאו דבריו באליה רבה (ס"ק ח). וכן פירשו החיד"א בספרו פתח עיניים (ברכות שם) והפרי מגדים בספרו ראש יוסף (ברכות שם).

בצל"ח (ברכות כט:) כתב שלא כל אדם זוכה לזה, ולכן אמנם אליהו הנביא הזהיר לרב יהודה אחיו של רב סלא חסידא שיבדוק כן בעצמו, ולכן גם נוסח תפילת הדרך שנקט הוא בלשון יחיד, שאז יענה משמים בזה שתהיה תפילתו שגורה בפיו אם לא, אבל שאר כל בני אדם אינם יכולים לקחת ראייה ממה שהייתה או לא הייתה התפילה שגורה בפיהם, ולכן הם מתפללים בלשון רבים כדי שלכל הפחות יכללו עצמם על כלל ישראל, וזה יעמוד להם לזכות בתפילתם.

ושמא עוד יש לבאר בהקדם מה שכתב מהר"ל (נתיבות עולם נתיב הכנס פרק ב) 'כאשר ראוי לו לבקש הדביקות בו יתברך והוא אינו מבקש הדביקות, הרי זה פירוד ממנו, וזה בשעה שיצא לדרך וצריך האדם אל הדביקות הוא הלוי, וכאשר אינו מבקש הדביקות הרי הוא פירוד הדביקות'. ונראה שאליהו ביקש לבאר הצורך בנטילת רשות קודם היציאה לדרך, ורמז שכשם שמי שכפוף לרבו אינו יוצא לדרך בלי להתייעץ עמו, ואין סוף כל הצורך

רק כדי לקבל עצה נכונה, אלא עומק הדבר לפי שממהות הקשר להתקשר יותר עם המקושר קודם עשיית דבר חשוב, וכל שכן שיש להתקשר אל הבורא יתברך קודם יציאה לדרך שיש בה סכנה, וזה ממהות הקשר שיש לאדם עם בוראו יתברך.

להלכה:

העולה מהאמור לנידון השאלות שלפנינו: א. בשתי השאלות היה פשוט לשואלים ששיעור פרסה אינו נמדד במרחק פרסה מן העיר, אלא שיעור זמן הליכה של פרסה, וכבר נתבאר כי נחלקו בדבר גדולי הפוסקים, ומדברי הראשונים נראה פשוט שהוא תלוי במרחק פרסה, וכן פסקו פוסקי אשכנז, אבל היביע אומר והאור לציון חכמי ספרד פסקו לדינא שהשיעור נמדד גם בשיעור זמן של הליכת פרסה שהוא שבעים ושתיים דקות. בשתי השאלות משך היציאה היה שעה וחצי, שזה יותר משיעור זמן הליכת פרסה.

ב. הגם שיש לומר ששיעור מקום סכנה בים אינו שווה ליבשה, ושמא הוא פחות או יותר מפרסה, בראשונים מתבאר שגם בים השיעור הוא פרסה.

ג. כאשר מסלול הנסיעה מן העיר הוא מפותל, ואין בו מרחק אווירי של פרסה מהעיר, כיון שהרחק דרך פרסה מן המקום בני אדם חייב בתפילת הדרך, אבל כאשר עושה סיבובים לעצמו בטרקטורונים והוא כל הזמן בתוך פרסה מן העיר אין חייב בתפילת הדרך.

ד. בנוגע לנידון שבתחילת הנסיעה ללב ים היה שיעור זמן של הילוך פרסה, אלא שכעת כבר שטו חלק מהדרך, וכעת לא נשאר שיעור הילוך פרסה, אבל הוא רחוק מן היבשה יותר משיעור מרחק פרסה, שהוא צריך לברך תפילה הדרך, כיון שהוא עדין במקום סכנה. ה. במה שהעיר החכם השואל, מדוע נברך על נסיעה שהיא אטרקציה ברכת הדרך, ולא נברך על כל אטרקציה שיש בהם סכנה תפילת הדרך, והרי יש לומר שדווקא על נסיעה שהיא ממקום למקום תיקנו תפילת הדרך. נראה לחלק, שבנסיעה בטרקטורונים הם יוצאים דרך, והגם שהמטרה אינה עיר מסוימת ואולי אפילו לא טיול בטבע, אלא נסיעה לשם נסיעה, הרי במציאות הם יוצאים מן העיר וחשופים לסכנות של היוצאים מן העיר, ובזה תקנו חז"ל חיוב של תפילת הדרך, אבל שאר כל האטרקציות אפילו שהסכנה בהם גדולה לא תיקנו בהם תפילת הדרך, ובטעם זה ביאר החזון איש מדוע אין לברך ברכת הדרך על הנסיעה בתוך העיר, אפילו שהחשש מתאונות דרכים קיים, כי חז"ל תיקנו דווקא תפילה ליוצא מן העיר.

ו. חשוב להוסיף לשואלים (שכנראה לא מודעים לנושא) שאם הם מבני ספרד שמברכים ברכת הגומל לא רק במקום סכנה מוחלטת אלא גם בכל נסיעה מעיר לעיר, וכדעת השו"ע (סימן ריט סעיף י) הם צריכים גם לברך 'הגומל', וכך פסקו לדינא חזון עובדיה ברכות עמ' שס-שסא ואור לציון ח"ב, פרק יד סימן מג ופוסקים נוספים) וכדין יורדי הים. ולדעת חכמי ספרד דין ברכת הגומל שווה לגמרי לדין ברכת הדרך, וכאשר חייבים בתפילת הדרך חייבים גם בברכת הגומל, ולכן אם יתרחקו מרחק פרסה למשך שבעים ושתיים דקות צריכים גם לברך ברכת הגומל.

פעולה אלא פוסק ונותן מעצמו, משא"כ במלמד שאיכא תובע כנגדו הוי יותר כעין מקח וממכר לכן אסור להזכיר שם סכום מקח (כה"ח סקמ"ב).

ו] להתחייב ליתן חפץ וכל דבר שבקדושה כגון ס"ת וכדו' לביהכנ"ס, ובתנאי שלא מביאו לביהכנ"ס בשבת שאז הוי כמקח וממכר כיון שמוציאו מרשותו לרשות ביהכנ"ס, ואם הקדישו לביהכנ"ס מערב שבת מותר להביאו לביהכנ"ס אף בשבת, כיון שכבר מסרו לביהכנ"ס מערב שבת בזמן שהקדישו ובשבת רק מפרסם הדבר לכל (מ"ב סקמ"ז).

ז] להכריז שנאבד לו אבידה או שהיה לו גניבה, כדי שמי שיוודע לו מזה יבוא ויגיד, משום שגורם שחבירו יבוא עי"ז לקיים מצות 'השבת אבידה' (מ"ב סקמ"ח), וכ"ש שמותר להכריז שמצא אבידה שמקיים בעצמו מצות 'השבת אבידה', ואף באופן שהאבידה אסורה בטלטול מחמת מוקצה מותר להכריז בשבת שהתירו לפרסם בזמן כנופיא לרבים (מ"ב סקמ"ב) ומשום דרכי שלום מותר אפילו אבידת עכו"ם (מ"ב סקמ"ח).

ח] מכירת עליות ושאר דברים שבקדושה מותר למכרו לכל המרבה במחיר, ואף שדומה למקח וממכר ולא הותר איסור מקח וממכר בחפצי שמים, מ"מ נוהגים להקל בזה והנהגה לישראל (כה"ח סקמ"ב), ומנהג ישראל תורה ואין לפקפק בזה כלל (ערוה"ש סקט"ז), ויש מקומות שנוהגים לשנות סכום המטבע או שאין מזכירין כלל שם המטבע, בשביל שיהא ניכר ששבת היום.

צרכי רבים

כל דבר שהוא צורך לרבים נכלל בגדר צורך מצוה והוי חפצי שמים ומותר לדבר ולהתעסק בזה בשבת בלא עשיית מלאכה, ואף שהם ענייני רשות לגמרי כמו לדוגמא: א] להתעסק בצרכי פרנסה לרבים, ב] לפקח על ענייני של רבים, ג] להתיר חרמי ציבור, ד] להקהיל אסיפות לצורכי הכלל, משום כל צרכי רבים מצוה רבה היא.

דיבור בדרך רמז

לא אסרו חז"ל לדבר בשבת דבר שאסור לעשותו אלא באופן שמדבר בפירוש, אבל לדבר בדרך רמז מותר כיון שהוא נכלל אז בגדר הרהור ולא בגדר דיבור, והרהור מותר בשבת (שו"ע שו"ס י"ו). אכן המרמז לפועל שיבוא לעשות לו מלאכה צריך ליהדר שלא ירמוז בדרך צווי ופקודה, אלא מרמזו בדרך שאלה אם יכול לבוא או יש לו פנאי והוא מבין מעצמו שרוצה שיעשה אצלו מלאכה ואז הרמז לא נחשב לדיבור, שאם מרמזו בדרך צווי כגון תבוא אצלי היום בערב נחשב לדיבור ממש, כיון שכולי עלמא ידעי שקורא לו לעשות מלאכה.

דברים שכבר עשה

מותר לדבר בדברים ופעולות שכבר עשה, וכן בחשבונות שכבר הוציאים וחישבן (שו"ע שו"ס י"ו), כיון שאינו נוגע לו כלום לעתיד ואין בהם צורך כלל, מכל מקום אף שמותר יש למעט בדיבורם משום שיחה בטילה שאסור להרבות בהם בשבת (מ"ב סקמ"ז).

אכן אם יש לו ספק בזה אם נוגע לו לעתיד או לא אסור לדבר בהם בשבת שאף אם יחברר בסוף שהם דיבורים וחשבונות של סרק יש בהם איסורא, וכן אם שיש בהם צורך לחבירו אף שבשבילו אין לו בזה שום צורך אסור הדיבור (מ"ב סקמ"ז), וכ"ש אם יש לו צורך לעצמו שאסור משום 'דבר דבר' (מ"ב סקמ"ה) או משום שחיישינן לגזירה שמא יכתוב בשבת (שועה"ר).

מבואר בשו"ע (סי' רצ) שלא להאריך בזה, כי עיקר עונג שבת היא בעסק התורה ובאמירת שירות ותשבחות לקל חי.

אם אין לו הנאה ועונג מלפטפט בדברים אפילו שאחרים מתענגים בזה, אסור לדבר בשבת בשבילם סתם דיבורים (רמ"א), מפני שאין לו לעבור על איסור 'ודבר דבר' בשביל חבירו, אך אם יש לו הנאה במה שאחרים מתענגים אפשר דיש להקל לדבר בשבת בשביל חבירו (מ"ב סק"ו), ובפרט לכבוד אורחים שמתארחים אצלו ומתכוון לענג האורח ולכבדו יש להקל ולהרבות בדיבורים ואין צריך לחשוש על האיסור 'ודבר דבר' (מנחת שבת סי' עב).

הרהור בשבת

מותר להרהר בשבת אפילו בדברים שאסורים לעשותו בשבת, שחז"ל אסרו רק דיבור ולא הרהור, ברם משום עונג שבת מצוה שלא להרהר כלל בשבת בדברים שאסורים לעשותו, ושיחא בעיניו כאילו כל מלאכתו עשויה שאין לך עונג שבת גדול מזה, ואם מתוך הרהור באה לו טרדת הלב או דאגה אסור מדינא אפילו בהרהור (שועה"ר).

שאלת שלום

בשל"ה הק' איתא כשפוגש חבירו בביהכנ"ס או ברחוב בשבת ושואל בשלומו לא יברך אותו כדרך שאומר בחול כמו 'צפרא טבא' 'יומא טבא' 'ערב טוב' וכדו', ואין נפק"מ אם זה בלשון הקודש או בלשון שמדברים (אדיש וכדו'), אלא יאמר 'שבתא טבא' שצריך שיזכיר לו בשאלת שלומו את השבת קודש, ויקיים בזה מצות 'זכור את יום השבת לקדשו' (מ"ב שו"ס ק"ה).

וכן כשחל ראש חודש בשבת מדקדקים להזכיר שבתא טבא ולא חודש טוב, וכשחל יום טוב בשבת אפילו שמתברכים גם ביום טוב טבא, מ"מ יש לדייק ולהזכיר מקודם 'שבתא טבא' ואח"כ 'יום טוב טבא', דלקדש שבת בדברים הוא מדין תורה משא"כ לקדש יו"ט בדברים היא חיובא דרבנן בלבד.

חפצי שמים

מותר לדבר בשבת בחפצי שמים (שו"ע שו"ס י"ו), שנא' 'ממצוא חפצך ודבר דבר' ודרשו חז"ל חפצך אסור בדיבור ולא בחפצי שמים שבהם לא נאסר הדיבור בשבת (מ"ב סקנ"ה), ולא התירו לצורך חפצי שמים אלא הדיבור, אבל איסורים אחרים כגון אמירה לעכו"ם או שבות אחר אסור אפילו בחפצי שמים (מ"ב סקמ"ח).

הגדרת חפצי שמים

כל דבר מצוה נכלל בחפצי שמים, ובשו"ע ובפוסקים מוזכר כמה דוגמאות שנחשב חפצי שמים ומותר לדבר בהם בשבת ואלו הן: א] חשבונות של מצוה, והיינו לחשב הוצאות והכנסות של צרכי מצוה או סעודת מצוה וכדו'. ב] לשדך שידוכים, כיון שהוא דיבור של מצוה, אך אין לגמור השידוך בקנין סודר כנהוג כי אם בתקיעת כף בלבד (כה"ח סק"ז).

ג] לשאול המלמד אם רוצה ללמוד עם בנו, ובתנאי שלא יסכם עם המלמד מה סכום מעות שרוצה ליתן לו, אך אם רק מסכם אתו שרוצה לשכרו בלי הזכרת סכום מעות נשאר הבה"ל (ד"ה ודוקא) בצ"ע. ד] ללמד לבנו אומנות, שאם לא יהא לו אומנות לפרנס עצמו יעסוק בגזל וילסטם הבריות לכן הוי מצוה. ה] לקבל ע"ע בדיבור ליתן צדקה, ומותר אף לסכם כמה צדקה יתן לעניים או לביהמ"ד, כיון שאין כאן תביעת שכר לשום

כתוב בנביא (ישעיה נח) אם תשיב משבת רגלך וכו' ודבר דבר, ודרשו חז"ל (שבת ק"ג) שלא יהא דיבורך של שבת כדיבורך של חול, והיינו שאפילו שאינו עושה שום מעשה האסורה בשבת אמרו חז"ל שעצם הדיבור צריך להיות בשבת שונה מימות החול, ודנו הפוסקים אי איסורו הוא מן התורה או מדרבנן, ולמעשה לכולי עלמא איסורו חמור מאוד כיון שהוא מדברי הנביאים שהם דברי קבלה (סי' שז).

דבר פלוני אעשה למחר

אסור לומר בשבת דבר שאסור לעשותו בשבת אפילו באופן שאיסורו הוא רק מדרבנן כגון בענין מקח וממכר וכדו' שהולך לעשותו לאחר השבת (מ"ב סק"א), ואף באופן שאין לו שום תועלת באמירה זו מפני שאינו מצווה לחבירו שיעשה כלום למחר, אלא מספר מה שהוא הולך לעשות ואין אמירתו מועיל ועוזר כלום, אסור לדבר משום 'ודבר דבר' (שועה"ר).

אבל דבר שאפשר לעשותו בשבת בדרך היתר אף שכעת אינו יכול לעשותו אלא בדרך איסור מותר לדבר בהם לומר שמחר אני הולך למקום רחוק מחוץ לתחום שאסור ללכת שם בשבת, מכל מקום כיון שאם היה כל הדרך בורגנין היה מותר לו ללכת למקום הזה, וכן מותר לומר מחר אני יביא דברים שאינם מוקצים ממקום שאין שם עירוב, כיון שאם היה עירוב היה יכול להביא (שו"ע ס"ח ונ"ב).

אכן לספר לחבירו דבר מצוה שהולך לעשות כגון מחר אכתוב ספר תורה או למחר אני אופה מצות לפסח או למחר אני נוסע לברית מילה וכדו', בזה איכא מחלוקת האחרונים אם התירו לדבר בהם בשבת.

המג"א (סק"א) סובר שאסורה לומר בשבת, וכן פסק השועה"ר (שם) ומבאר הטעם שלא התירו לדבר בשבת חפצי שמים אלא כשיש איזה צורך למצוה בדיבור זה, אבל אם אין אמירתו מועלת כלום לא התירו אפילו לצורך מצוה, אבל המ"ב (סק"א) מביא שיש חולקים ומתירים דיבור לצורך מצוה בכל אופן, ולמעשה פסק המ"ב שלכתחילה נכון להחמיר ולא לדבר כשאין לו שום צורך בזה אף לצורך מצוה.

דברים בטלים

שיחת דברים בטלים אף שאין בהם זכר לעשיית מלאכה ולעשיית עסקים כלל אסור להרבות בהם בשבת (שו"ע סי' שז ס"א) כמ"ש 'בחרשי ובקציר תשבות' שביית השבת נקרא המחריש והשותק, ומקצר דיבורו בשבת (מנח"ס סי' עב), מיהו שיחה מועטת מותרת בשבת בתנאי שאין בהם דברי גנאי וקלות ראש שאז אפילו שיחה מועטת אסורה (מ"ב סק"ב).

ולכן נהגו אנשי מעשה להיות זהירים בשבת שלא לדבר רק בלשון הקודש אפילו דברים שהכרחי ודחופים לדבר, כדי לגדר עצמם שלא יבואו לידי שיחה בטילה (מ"ב סק"ה), וכן מסופר בתוס' (שבת ק"ג) שאמו של רבי שמעון בר יוחאי היתה זקניה והיא דיברה הרבה בשבת, אמר לה רשב"י 'שבת היום' ושתקה, מפני שאין להרבות בדיבור בשבת כמו בחול.

עונג שבת

אכן אם יש לו הנאה ועונג כשמדבר סתם דיבורים משמועות וחיידושים, מותר לדבר בהם בשבת כמו שנהוג לדבר בזה בחול כיון שעונגו לו (רמ"א), ובתנאי שיהיה שלא להמשיך ולהתעסק הרבה בדיבור, דהא כל מה שנחשב לעונג שבת

משפחת כהן יצאה לחו"ל לרגל שמחה משפחתית, והם תכננו להמשיך למקום נופש ולהתעכב כמספר ימים. מאחר והיו ביניהם עשרה בני חיוב, לא היתה בעיה של מנין. נשאלה איפה השאלה, מה עליהם לעשות בענין ברכת כהנים, הן בהיותם במקום השמחה, והן אחר כך במקום הנופש.

תשובה: כתב בספר החינוך (מצוה שע"ה) "נצטוו הכהנים שיברכו ישראל בכל יום", ומצוה זו "נוהגת בכל מקום ובכל זמן". ובגמרא (סוטה לה): אמרו, שכהן הנושא את כפיו מקיים שלוש מצוות עשה.

אמנם במשך מאות שנים, כבר מימי הראשונים, נהגו בקהילות האשכנזים בחו"ל שאין נושאים כפים אלא בתפילת מוסף ביום טוב (כשו"ת בית אפרים (או"ח סי' ו), לפני כמאתיים שנה, כתב שמנהג זה הוא קדום לפני יותר מחמש מאות שנה, ממנהג"ם מרומנובורג ותלמידיו) וכפי שהביא להלכה הרמ"א (ס' קצח סעיף מו) בדבריו: "נהגו בכל מדינות אלו שאין נושאים כפים אלא ביו"ט". וכמובן הדבר תמורה מאד, על סמך מה ביטלו קיום מצות עשה מהתורה של נשיאת כפים בכל יום (וכלשון המג"א (שם ס"ע ע"ג): מנהג גרוע הוא).

ואמנם מרן הבית יוסף, לאחר שהביא את דברי הראשונים שהצדיקו את מנהג הקהילות בחו"ל, כתב: "ויש כוחם של בני ארץ ישראל לכל מלכות מצרים שנושאים כפיהם בכל יום", וכן פשוט לשון השו"ע (או"ח סימן קט) שמקיימים את מצות נשיאת כפים בכל יום (עיין משנ"ב שם ס"ק א). ואמנם כן נהגו בארץ ישראל, כפי שהעיד רבי ישראל משקלוב, תלמיד הגר"א שעלה לא"י, בספרו פאת השלחן (הל' א"י פ"ב סעיף טז), וכן מנהג הספרדים בחו"ל.

ויש לבאר, מה טעמים של קהילות האשכנזים בחו"ל שביטלו את מצות נשיאת כפים בכל יום, ומאידך גיסא, מדוע בני ארץ ישראל לא קיבלו טעמים אלו.

ויציין, כי הגר"א מחד, והן בעל התניא מאידך, ניסו לחדש את מצות נשיאת כפים בחו"ל בכל יום, "ומן השמים" עיכבום (משיב דבר להנצי"ב סי' קד, ליקוטי שיחות ח"ח הערה 444), ובפסקי תשובות (סי' קצח הערה 415, ע"ש), כתב שלכן התכוון ערוך השלחן (שם סעיף טז) במה שכתב: "ומקובלני ששני גדולי הדור בדורות שלפנינו כל אחד במקומו רצה להנהיג נשיאת כפים בכל יום, וכשהגביל יום המוגבל לזה נתבלבל הענין ולא עלה להם, ואמרו שרואים כי מן השמים נגזרה כן".

טעמים רבים נאמרו מדוע נהגו לשאת כפים בחו"ל רק בימים טובים, ונציין כמה מהם. האגור בשם מהרי"ל (הובא בב"ש שם): "מפני שמנהג הכהנים לטבול מקודם כמו שכתוב בהנהגות מיימוניות, ובכל יום קשה להם לטבול בחורף, ולכן עלה המנהג דוקא ביו"ט, וגם מטעם ביטול מלאכה".

הרמ"א בדרכי משה (סקכ"א) וכן בהג"ה בשו"ע (שם) כתב טעם, כי טרודים בפרנסתם ואינם שרירים בשמחה, וכתב: "וטוב לב הוא יברך", ולכן נושאים כפיהם רק ביו"ט שאז הלב פנוי ושרוי בשמחה.

בשו"ת חתם סופר (או"ח סי' כג) כתב: "כיון שנשיאת כפיהם היא עבודה, והתפילה במקום עבודה, ואין ספק כשאין עבודה רצויה והיא פגול ח"ו, גם ברכת כהנים לא תחול על המתברכים אז, והיות בעונותינו הרבים כל ימות החול טרודים על המחיה והכלכלה, ורוב התפילות בלי כוונה וטרדה מרובה, ותפילה בלא כוונה כקרבן שאינו רצוי, ע"כ מברכים ביו"ט שהעולם פנינים ומכוננים בתפילתם".

טעם נוסף הביא בבית אפרים (שם), כיון שהכהנים כיום אינם כהנים ודאיים ואפילו גרועים מכהני חזקה, ואם כן לכאורה לא היינו צריכים לתת להם לעלות לדוכן לברך שמה אינם כהנים אמיתיים, ועוברים על תעשה ד"כ תברכו" ולא זרים שאסור לזר לברך, ואדרבה קשה מנהג ארץ ישראל שנותנים לכהנים שאינם מיוחסים אלא מוחזקים מספק, ולכן כיון שנהגו בחו"ל שבי"ט מברכים הכהנים, השאירו את המנהג במקומו כדי להשאיר זכרון למצות נשיאת כפים. אולם בא"י שהוחזקו בחזקת כהונה משנים קדמוניות, לא מוציאים את הכהנים מחזקתם, ולכן הם נושאים כפים בכל יום.

בשו"ת ארץ צבי (ח"א סי' ל) כתב שאין נשיאת כפים בחו"ל אלא ביו"ט, ואין בזה ביטול מצוות עשה דאורייתא, מכיון שהש"צ האומר את נוסח הברכה כהנים בתוך תפילתו, נחשב כשליח הכהנים, וכאילו הם אמרו את הברכה. והביא טעם נוסף על פי הגמרא (עירובין טז.) ששיכור פטור מתפילה, ולכן הכהנים פטורים מנשיאת כפים, שהרי שיכור אסור להשאיר את כפיו, וכיון דיקרן תפילתו הוא מחמת כהונה בלבד הדעת, אי"כ ביו"ט שהוא זמן שמחת הלב, מסתלק בלבול הדעת של הגלות ואפשר לישא כפיהם.

מאחר ומנהג זה שריר וקיים עד לימינו וגם בימינו, אסור לבן ארץ ישראל המזדמן לחו"ל לשנות ממנהג המקום, הן מצד נותנין עליו חומרי מקום שהלך לשם, והן מצד לא תתגודדו. ואפילו אם ירצו בני ארץ לעשות מנין נפרד לעצמם, אינו ראוי לשנות ממנהג המקום שהם נמצאים שם. אבל אם הם נוסעים למקום שבו אין מנין קבוע, נראה לצדד שאין לאסור להם לשאת כפיהם כמו בארץ ישראל, מאחר ואין כאן שום מנהג, עליהם לנהוג כמנהג מקומם. ונראה שבאופן זה, גם אם יהיו שם בני חו"ל, אין לכהנים בני אר"י חשש להימנע משום זה מלישא כפיהם כמנהגם.

העולה לדינא:

- מנהג האשכנזים בחו"ל לא לשאת כפיהם מלבד בתפילת המוסף ביו"ט. והספרדים נושאים כפיהם בכל יום, כמנהג בני ארץ ישראל.
- כהן בן ארץ ישראל המגיע לחו"ל, ינהג כמנהג המקום (שערי יצחק כלל טז סק"ט).
- כהן אשכנזי המתפלל בבית כנסת ספרדי בחו"ל, יעלה לדוכן ולא יפרוש מן הציבור המתפללים שם (רבבות אפרים ח"ו סי' נז). ולכתחילה אם הוא בן חו"ל לא ילך להתפלל בבית כנסת ספרדי (הליכות שלמה פ"ב סעיף ב).
- כהנים מארץ ישראל שנסעו לחו"ל, אם הם נמצאים בקהילה שיש בה בתי כנסת ומגיינים ינהגו כמנהג המקום ולא ישאו כפיהם, אבל אם נסעו למקום נידח שאין שם מנהג ולא קהילה, יעלו לדוכן וישאו כפיהם בכל יום כמנהג ארץ ישראל. ויש מי שאסר (מנחת אשר). ויש אומרים שגם במקום שיש קהילה ובתי כנסת מותר לבני אר"י לעשות מנין נפרד ולישא כפיהם (ארחות רבינו ח"א עמ"ס בשם הקה"י).
- כהנים מא"י השבים במטוס מחו"ל לארץ ישראל, מותר להם לשאת כפיהם במטוס, אבל אם יש שם גם בני חו"ל לא ישאו כפיהם (תשובות והנהגות להגר"מ שטרנובך ח"ב סי' ק"א).

נשאלה שאלה באחד שהטה אזנו לצאת בברכת הבדלה אך שמע רק את סיום הברכה בא"י המבדיל בין קודש לחול, ונפשו ובטלחו האם יצא י"ח בשמיעת סוף הברכה לבד ואם יבדיל שוב יכנס לחשש בברכה או שחייב לברך שוב.

תשובה: הנה לכאורה יש שני חסרונות בברכתו אחד שהרי הבדלה היא ברכה ארוכה ויש לנו כלל מקום שאמרו להאריך אין רשאי לקצר ועוד שברכתו היא ללא מלכות והרי שנינו כל ברכה שאין בה שם ומלכות אינה ברכה.

הנה בשולחן ערוך סימן קפז ס"א פסק בסתם שאם אמר במקום ברכת הון בריך רחמנא מלכא, מאריה דהאי פיתא, יצא אך מביא י"א שצריך שיחתום: בריך רחמנא דון כולא. ובמשנה ברורה (שם סק"ה) שהם נחלקו האם שאמרו ברכה ארוכה אסור לקצר הכוונה שגם בדיעבד לא יוצא י"ח, שהדיעה הראשונה שכן פסק השו"ע להלכה סוברת שזה רק לכתחילה ולא מעכב בדיעבד וכך מביא רעק"א בשם המלחמה ה' להרמב"ן (ברכות ו:) (אך המעיין ברמב"ן רואה שלא פסיקא ליה) וכך גם מסביר הגר"א את דעת הרמב"ם וכמו שהביא בשמו המשנה ברורה בסימן ס"ח סק"א ובמשנ"ב מביא את דעת הא"ר שסובר להלכה כדיעה השניה שאם קיצר ברכה ארוכה לא יוצא י"ח. הרי לנו שאפשר שאף שההבדלה היא ברכה ארוכה אפשר שהשומע רק חתימה יוצא בדיעבד כמבואר בפוסקים שהבאנו, אך החסרון השני שהברכה היא ללא מלכות ע"ז נפסק בשו"ע סימן ר"ד כל ברכה שאין בה הזכרת שם ומלכות, אינה ברכה; ואם דילג שם או מלכות, יחזור ויברך. וא"כ כאן שלא שמע שם ומלכות לא יצא י"ח. ויש שרצו להביא ראיה שיצא בדיעבד מדברי הגר"א המובא בסימן נ"ט ס"ב בביה"ל ד"ה ולא אמר. שאף אם טעה בשחרית ואמר ברכת מעריב ערבים במקום יוצא אור ורק בחתימה תיקן ואמר בא"י יוצר המאורות יצא י"ח ולכאורה נראה בדבריו שבברכה ארוכה שלא אמר כהוגן ורק הסוף היה כהוגן יצא י"ח ולפי"ז אפשר שגם אם הוא רק שמע את סוף הברכה הוא יוצא י"ח, אך אין זה נכון, כי כל כוונת הגר"א היא שהסוף מתקן את ההתחלה ובגלל שאמר בתחילה שם ומלכות מועיל גם בשביל יוצר המאורות שאמר בסוף, אך בוודאי כל ששמע הברכה ללא שם ומלכות לא יצא י"ח.

אך בספר להורות נתן ח"ג ס"יא דן באחד שאמר ברכת הבדלה ללא מלכות ופוסק לדינא שיצא י"ח שאף שנפסק שכל ברכה שאין בו שם ומלכות אינה ברכה אך הראשונים כבר מקשים א"כ למה בתפילת שמונה עשרה לא מוזכר מלכות ואף שאפשר לומר בכל הברכות שהם ברכות הסמוכה לחברתה שאין צריך שם ומלכות אך גם בברכת אבות אין מלכות ובב"י בסימן ר"ד מביא מהרא"ש כיון שאומר הקל הגדול נחשב כמלכות וי"א שאלוקי אברהם חשוב כמו מלכות לפי שעדיין לא המליכוהו עליהם העולם עד שבא אברהם אבינו, אך הב"ח תירץ בשם מהר"ר יעקב פולק ז"ל ששם ומלכות צריך דווקא בברכת הפירות וברכת מצות וכל דבר שאדם נהנה מהן מן העולם שאמרו רבותינו ז"ל אסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה וכן על דבר מעשה שנתחייב בברכה על הראייה וכגון הרואה קשת אבל תפילה שהוא שבח ובקשות הוא ואינו חייב ברכה של שבח על שום מעשה כהאי גוונא לא אמר רבי יוחנן שחייבים שם ומלכות. ולפי דברי הב"ח שרק בברכת המצוות והנהנין מעכב שם ומלכות והבדלה אינה ברכת הנהנין וגם לא ברכת המצוה לא מעכב בה שם ומלכות ולכן יוצא י"ח.

אך תימה רבת על דבריו שהרי הגמ' בברכות (י"ב) מביאה את דברי ר' יוחנן על ברכת יוצר וע"ז הגמ' אומרת שכל ברכת שאין בה מלכות אינה ברכה וברכת יוצר אינה ברכת המצוות ולא ברכת הנהנין ובכ"ז הגמ' אומרת שמעכב בזה אם לא הזכיר מלכות.

וצריך לומר בהסבר דברי הגאונים המובאים בב"ח שזה דין מיוחד שבתפילה לא צריך שם ומלכות אבל בכל הברכות האחרות צריך שם ומלכות והוא כעין דברי הרוקח בסימן שס"ג המובא בב"י וזה לשונו בכל הברכות שהם הודאות להקב"ה יש בהם הזכרת השם ומלכות אבל בתפילת שמונה עשרה שאינה הודאה על שם הנאה ומצוה אלא על תביעת צרכיו של אדם ולעולם יסדיר אדם שבחו של הקדוש ברוך הוא ואחר כך יתפלל הילכך לא תיקנו בה מלכות, ובדבר שאין בו תפילה אף שאין זה ברכת המצוות והנהנין חייבים שם ומלכות.

ואף אם נאמר שדברי הב"ח הם כפשוטו שדווקא בברכת הנהנין והמצוות וברכת הבדלה לא חייבת בשם ומלכות, עדיין רבים מהראשונים שהסבירו סברות אחרות על תפילת אבות ולדבריהם בוודאי מעכב שם ומלכות בברכת הבדלה ונוסף על אלו פשוטו דברי האחרונים להלכה שברכה ארוכה שקצרה לא יוצא י"ח לפיכך נראה שבנידון דידן השומע רק סוף ההבדלה לא יצא.

העולה לדינא:

השומע הבדלה מאחר ולא שמע את תחילת הברכה שכולל שם ומלכות אף אם שמע את הסוף בא"י המבדיל בין קודש לחול לא יוצא י"ח וצריך לחזור ולהבדיל.

להצטרפות לקבלת העלון במייל: newsletters.mechubarim@gmail.com